

Elektronická masmédiá a stabilita střední a východní Evropy

Alexandr Langer

Na přelomu 80. a 90. let dochází ve vyspělých průmyslových zemích díky novým technologiím k převratným změnám, které si vynucují *revizi a ujasňování koncepce řady periodik*. To vede nejen ke změně jejich obsahu a funkce, ale i adresátů. Řada odborníků soudí, že „nejohroženějšími druhy“ se stávají solidní týdeníky až měsíčníky, trochu snažší život mohou zatím očekávat deníky a periodika vycházející v dvouměsíčním či větším časovém intervalu.

Dotazníková akce časopisu *The Economist* z přelomu let 1990–1991, jejímž cílem bylo zmapovat sociální složení a zájmy předplatitelů, spolu s prohlášením vedení redakce, že jejich týdeník se nemusí po nejbližších pět let obávat prudkého poklesu nákladu, svědčí mimo jiné i o tom, že zkušení podnikatelé již cítí blížící se nebezpečí a připravují se na boj o přežití.

Na druhé straně jsme svědky *nebyvalého rozšiřování okruhu působnosti elektronických masmédií*. Vzhledem k dosaženému stupni technického vývoje jde v postkomunistických zemích především o rozhlas, televizi a eventuálně o různé formy teletextu. Tento vývoj povede, ne-li ke snížení významu tištěného slova, pak alespoň ke změně jeho postavení v naší společnosti.

Rok 1989 – nástup demokracie či karneval?

Po pádu komunistických režimů v zemích střední a východní Evropy (SVE) a po zrušení cenzury začaly domácí hromadné sdělovací prostředky nabízet svým posluchačům a divákům relativně pestrou paletu názorů – či spíš úhlů pohledu – na aktuální události. *Předchází zájem o vysílání RFE, BBC, VOA a dalších zahraničních společností (které byly do roku 1990 jedinými všeobecně přístupnými zdroji nezávislých informací a názorů) byl zatlačen do pozadí fascinací z proměny šedi domácích masmédií v pestrobarevný koberec informací*. Stále ještě máme v paměti dlouhé fronty před novinovými stánky v bývalém Československu, kdy si lidé kupovali skoro všechny vydané deníky. Z tohoto hlediska se prostý občan po určitou dobu choval jako profesionální politik. Tato nenormální situace však nemohla trvat a ani netrvala dlouho.

Po období tažení proti komunistickým režimům a jejich modlám v hromadných sdělovacích prostředcích, které do značné míry přispělo k politické mobilizaci mas, začal přirozený proces diferenciacce společnosti (či přesněji řečeno politických subjektů), který přinesl i *vystřízlivění z iluzí o neobyčejné politické uvědomělosti obyvatelstva některých zemí SVE*. Tato iluze byla mj. živena i nezvykle vysokým procentem účasti voličů v prvních volbách, které většinou proběhly v atmosféře všeobecné euforie z faktu, že komunistické strany de facto ztratily monopol moci.

Ukázalo se, že SVE není výjimkou v celosvětovém trendu rostoucí oblíbenosti „vína a her“, na něž již delší dobu upozorňují kulturní antropologové. Neustále roste oblíbenost zábavné podívané, různých průvodů a rituálů. (I průzkum popularity promítaných filmů svědčí o tom, že obecenstvo si žádá především hvězdy, happy endy a podívanou.) Stoupá zájem o karnevaly a nejrůznější lidové či „lidové“ veselice. Žijeme v době růstu černobí-

lého vidění světa, tendenci k zjednodušování problémů a jejich řešení „šamanským“ způsobem (tj. snahou jejich skutečné pojmenování nahradit různými nálepkami a potom zařikáváním či svalnatými řečmi nad těmito nálepkami symbolicky „vítězit“). Ti, kteří se zabývali studiem karnevalů, dobře vědí, že jejich účastníky láká zvláštní anonymita a v mnoha případech všemi účastníky očekávané (a požadované) ritualizované dehonestování autorit. Zajímavé by byly údaje o tom, jaká část populace v SVE jako celku a zvláště podle regionů a zemí chápala proces rozpadu komunistického světa jako události, které v budoucnu ovlivní život celé naší planety, a jaká část se na něm podílela jen jako na vzrušujícím karnevalu.

Bylo by užitečné položit si otázku, *do jaké míry masmédiá seriózně reflektovala převratné události a do jaké míry je spíše prezentovala povrchně v souladu s termínem, vžitým na Západě, „infotainment“* (složenina slov information /informace/ a entertainment /zábava/).¹

A tak jsme v zemích SVE svědky nejen propadu politického středu (možnost, na niž upozorňoval R. Dahrendorf ve svých Úvahách o revoluci), ale možná i všech stran, které by se odvážily nahlas říci, že nás čeká velmi tvrdá práce a že život je mnohem složitější než přidělování pravo-levých nálepek okolí. Připočteme-li k již zmíněnému *krizi autority a růst násilí ve společnosti vůbec a v politickém životě zvláště* (výsledek nelegitimnosti vlád v zemích SVE během posledních 50–80 let a nechtěný vedlejší účinek pouličních bouří, které je svrhly), vidíme, jak úrodná je zde půda pro Tymiňského fenomén v Polsku, pro zvýšený zájem o bývalé monarchy a jejich dědice, kteří by nastolili „tvrdou, ale spravedlivou“ vládu zejména v zemích s tradicí pravoslaví a Ižidmitrijů, či pro vítězná tažení hnutí ne pododobných HZDS.

Po porážce (byl často jen domnělé) bývalých utlačovatelů se obyvatelé SVE snaží najít majáky pro orientaci v nové situaci. Pocit ztráty hodnotové orientace, trvající dva roky, vede postupně k únavě, ta zas přerůstá v pocit nejistoty a strachu, které vedou ke zkratovým řešením. To vše pak ústí v symbolickou reprodukci bipolárního světa, který se zhroutil v roce 1989 a jenž nemohl existovat bez obrazu nepřítele.

Vzhledem k tomu, že hlavní nepřítel v uvedených zemích je – či zdá se být – mrtev či paralyzován, vybírá si řada nově vznikajících politických stran náhradního nepřítele, náhradní zlo, proti němuž je třeba soustředit síly.

Potřeba personifikace zla vede k ožívování obrazu jak vnitřního, tak i vnějšího nepřítele. Sílí xenofobie. Antisemitismus zajišťuje jakýsi most mezi vnitřním a vnějším nepřítelem. Ve společnostech s národnostními menšinami plní spolu s Židy funkci spojené vnitřního a vnějšího nepřítele příslušníci národnostních menšin.

Na základě obrazů těchto zvolených „nepřátel“, které by měly mobilizovat masy, lze rozdělit nové radikální strany, apelující hlavně na emocionální stránku společnosti, do několika skupin: národní fundamentalisté, náboženští fundamentalisté a „mstitelé napáchaných křivd“. Jejich společným jmenovatelem je to, že si osobují právo určovat, kdo je „správný“ např. Estonec či Slovák, kdo je „správný“ katolík, či co je křivda a co ne.²

Od konfrontace ke komunikaci

Rada populistických politiků volí nejjednodušší způsob mobilizace veřejnosti – *cílevědomé vytváření obrazu nepřítele, které je provázáno stavěním informačních bariér proti vnějším rušivým vlivům*. Ve jménu „zachování jednoty“ hlásají teorie o tom, že zájmem státu je šíření pouze „korektních a objektivních“ informací, a proto je žádoucí, aby všichni novináři respektovali pravidla „*etické samoregulace*“.

*Budování obrazu nepřítele významně napomáhá informační separace společnosti, kterou totalitní režimy sovětského impéria po dlouhá desetiletí zajišťovaly.*³

Nedostatečná komunikace bývá zapříčiněna řadou faktorů. Pro názornost uvedme alespoň dva příklady. Jedním z nich je členitost terénu či lépe řečeno přírodní překážky

typu vysokých neschůdných hor, pouští nebo nepřekonatelných vodních toků. Je to také jeden z důvodů, proč v horských a pouštních oblastech bývalého Sovětského svazu jsou „národnostní“ konflikty mnohem roztržštěnější a zároveň i nesmiřitelnější. Na Pamíru i na Kavkaze, v Karakumu i v Kyzylkumu jde velmi často o kmenové či klanové války, přičemž co kmen – to horské údolí či pramen vody. Takovýchto příkladů bychom mohli nalézt ve světě celou řadu.

Druhý typ překážek je umělý, je vytvářen člověkem samotným a dosahuje různých stupňů sofistikace. Všeobecně nejznámější jsou hranice, celnice, cenzura, autocenzura atd. Zajisté sem patří i ty umělé jazyky, které vznikly za účelem zamlžování skutečností (viz například hantýrka nomenklatury „tábora socialismu“).

Oba typy bariér jsou překonávány hromadnými sdělovacími prostředky, z nichž těmi nejrozšířenějšími jsou rozhlas a televize.

Boj o hromadné sdělovací prostředky v postkomunistických zemích

V celém postkomunistickém světě probíhá urputný boj o hromadné sdělovací prostředky, mezi nimiž významné postavení zaujímají elektronická masmédiá. Příklady je mnoho: spory o jmenování ředitelů těchto médií v Maďarsku, demonstrace a hladovky před ostankinskou televizní věží v Moskvě. Obě strany ve sporu o Náhorní Karabach jsou v podstatě odkázány na vojenské propagační materiály; občanské válce v bývalé Jugoslávii předcházela rozpad federální televize a federálního rozhlasu.

Situace v České republice a na Slovensku je také velmi napjatá; bouřlivé spory o udělování licencí jsou jen špičkou ledovce vzniklých problémů. HZDS jako první prosazovala v bývalé ČSFR zrušení federální působnosti rozhlasu a televize a dosáhla stavu, který jí umožnil téměř neomezené působení její stranické propagandy na Slovensku. Ještě před rozpadem ČSFR předložila ODS parlamentu návrh zákona o hromadných sdělovacích prostředcích, který práci novinářů upravoval do takových podrobností, že ve svých důsledcích značně omezoval působnost nezávislých sdělovacích prostředků. I když ODS později vysvětlila jí předložený návrh zákona jako nedorozumění a stáhla jej, další kroky představitelů vlády ČR svědčí o těžko potlačovaném nutkání zavádět různé restriktce i vůči sdělovacím prostředkům.

Uvážíme-li, že jedním z věčných problémů žurnalistiky je to, že musí neustále překonávat tlaky, aby byla pouhým zrcadlem publika, nemůžeme se divit, že srbská televize opakuje svým divákům jejich názory, že Chorvaté slyší v rozhlase to, co slyšet chtějí... Mezi jednotlivými komunitami nedochází k žádné komunikaci (kromě střelby), což je ještě víc uzavírá do sebe a svých konfliktů. A v příkladech bychom mohli pokračovat.

Státní, rozuměj soukromý

V mnoha zemích SVE se rozhlas a televize transformují ze státních na veřejnoprávní instituce, kontrolované radami odpovědnými parlamentům, které je také volí. Už zde vzniká problém pramenící z nízké politické kultury či z nedostatku zkušeností parlamentních stran, které při sebemenší změně poměru sil v jejich prospěch usilují o jmenování nových rad pro elektronická masmédiá (EMM), které by byly kontrolovány jejich přívrženci. Jinými slovy, politické strany a hnutí v zemích SVE často nevidí rozdíl mezi veřejnoprávním subjektem a státem vlastněným sdělovacím prostředkem.

Toto nedorozumění se táhne ještě z minulých let. Je třeba konstatovat, že i řada západních odborníků je v koncích, má-li charakterizovat povahu EMM postkomunistických zemí v předcházejícím čtyřicetiletém období.

Hlavní kritéria odlišující veřejnoprávní systém vysílání (*public broadcasting system*) od systému soukromého (*private broadcasting system*) jsou obecně vymezena v následující tabulce.

	Věřejnoprávní systém	Soukromý systém
1. Odpovědnost	Parlamentu či jinému kolektivnímu volenému orgánu	Majitelům akcií (třeba i nepřímo)
2. Financování Zásada	Koncesionářské poplatky + dotace ze státního rozpočtu Zisk pro program	Zisk z reklam + sponzorování Program pro zisk
3. Regulace	Podrobná	Volná, uskutečňovaná trhem, eventuálně autocenzura
4. Úroveň konkurence	Konkurence jen deklarovaná	Konkurence skutečná
5. Služby	Univerzální (pro každého občana)	Určované trhem
6. Cíle	Kulturní, vzdělávací informační, snaha oslovit menšiny	Zisk
7. Politizace	a) jak organizační, tak i programová b) zapojení do rozhodovacího procesu c) přísně vyvážená	Minimální (důraz spíš na atraktivitu a zábavnost programu)

Z uvedené tabulky je patrné, že přidáme-li u soukromého systému kouzelné slůvko „politický“ (majitel *politických* akcií, zisk z *politických* reklam, program pro *politický* zisk, služby určované *politickým* trhem) a uvědomíme-li si u veřejnoprávního systému, že žádné skutečné parlamenty, natož pak jimi volené kolektivní orgány, neexistovaly, že služby veřejnosti v pravém slova smyslu stejně jako snaha dosáhnout kulturních, vzdělávacích a informačních cílů či oslovit menšiny byly poskytovány spíš vysíláním ze zahraničí (*cross-border broadcasting*), pak z toho jasně plyne, že *systém, který se tvářil jako státní (rozuměj veřejný), byl vlastně systémem soukromým.*

O každém z uvedených kritérií by se dalo dlouze diskutovat, ale nejvíc připomínek jsem slyšel k mému pojetí bodu 7 (Politizace). Nicméně se domnívám, že *do roku 1989 rozhlasu a televizi v zemích SVE nešlo o politizaci veřejnosti, ale naopak o odvedení pozornosti obyvatelstva od této oblasti, přičemž mu byly nabízeny nejrůznější únikové cesty* (v Československu ve formě Chalupářů, Bakalářů, Nemocnic na kraji města, Sanitek atd.). „Politika“ se v rozhlase a televizi provozovala převážně buď ve formě „úlitby ideologickým bohům“ před a na konci hlavního vysílání, nebo ve formě projevů různých představitelů „strany a státu“. Pomineme-li v tomto druhém případě čistě rituální záležitosti, zjistíme, že hlavním sdělením takovýchto projevů bylo: „Jsem zde, znám všechny obřady nutné k udržení moci a jsem v takové formě, která mi stále ještě umožňuje hlasitě přečíst tento dlouhý text.“

Je třeba říci, že se nevyplácí přeskakovat některé vývojové stupně. Směřuje-li Západ k tzv. duálnímu systému regulace elektronických masmédií cestou prudkého nárůstu počtu soukromých stanic a jejich sledovanosti, nelze zapomínat, že má za sebou celá desetiletí, kdy éteru vládly veřejnoprávní instituce.

Země SVE usilují o začlenění do Evropských společenství, avšak zatím jsou potenciálním zdrojem destabilizace nejen svého regionu, ale i většího celku, jehož součástí by se mohly eventuálně stát. Stačí pohled na dnešní Německo, kde extremistické politické síly, vnášející populismus a násilí do politického života, našly silný zdroj podpory v bývalé NDR.

Hlásí-li se dnes země SVE k budování otevřené společnosti na občanském principu, pak se neobejdou bez občanů. *Občanem se ovšem nelze stát bez přístupu ke kvalitním informacím.* Co lze pro to udělat?

Je zapotřebí urychlit (vy-)dobudování skutečného duálního systému cestou transformace státních elektronických masmédií v zemích SVE na veřejnoprávní instituce a poskytování možností vysílání i soukromým stanicím.

Masmédia čeká obrovský úkol – zajistit možnost co nejintenzivnější komunikace mezi člověkem a politikou. Mohou sebrát nezastupitelnou úlohu i při transformaci evropské univerzální kultury v konkrétních národních podmínkách a potom při začleňování vzniklých kulturních struktur do vnitřní kontinuity vývoje národní kultury. Jsou schopna významně se uplatnit ve snaze o kritickou reflexi nedostatků politického systému při pojmenování a tudíž i racionalizaci problémů, aby obyvatelstvo nejednalo pod tlakem strachu. *Masmédia jsou však ve SVE zatížena dědictvím stereotypů bipolárního světa.* Snaží se o určitý přerod, transformaci, ale nejde to tak snadno, jak bychom si přáli. Nejlépe je na tom tisk, i když mnohde vítězí senzacechtivost a peníze majitele nad seriózností. *Hlavní a těžko odstranitelnou nevýhodou seriózního tisku je však značně omezený okruh jeho působnosti.*

Technický pokrok a zasahování státu do šíření informací

Vlády jednotlivých zemí se cítily oprávněny přidělovat vysílací frekvence, neboť jejich množství bylo předem dáno. Činily to „v zájmu společnosti“ a podle nejrušnějších klíčů.

Koncem 60. let se začala Evropou šířit kabelová televize a spolu s ní i kabelový přenos rozhlasového vysílání. V New Yorku mají dnes diváci možnost sledovat na kabelové TV asi 150 programů a vyvinut je již typ rozvodu, jenž toto množství zvýší asi na čtyřnásobek. Srovnajme to se situací v Praze, kde v pásmu VKV vysílá něco málo přes deset rozhlasových stanic a v některých místech se již překrývají. To svědčí mimo jiné o tom, že klasickou formou se zřejmě jejich množství již dále rozšiřovat nebude, neboť nejsou volné frekvence. Pro ty občany České republiky, kteří se napojí na systém kabelového rozvodu signálu, se situace radikálně změní.

Připočteme-li ke kabelovému rozvodu příjem signálu ze satelitů, vidíme, jak *technický pokrok připravil vlády jednotlivých zemí o legitimitu ve věci přidělování frekvencí a tedy i v rozhodování, kterým společností vysílání povolí.*

Pomoc zemím SVE v oblasti elektronických masmédií

Vidíme, že problémem není (respektive v nejbližší době už nebude) ani tak nedostatek místa v éteru, jako spíš *vybudování stanice, která by na vysoké profesionální úrovni pomáhala postkomunistickým zemím v jejich transformačním období budovat otevřenou, občanskou demokratickou společnost s vysokou úrovní vzdělanosti a kultury, společnost s tržním hospodářstvím, nepropadající etnickým či náboženským vášním.*

Stávající systém regulace elektronických masmédií se v zemích SVE postupně doplňuje o skutečně soukromé stanice a rodí se duální systém EMM, který je však křehký a snadno podléhá vnějším tlakům. Vzhledem k současnému stavu regulace elektronických masmédií je zřejmé, že *vysílání ze zahraničí (RFE, BBC, VOA, DLF, CNN atd.) nejen bylo, ale stále zůstává a zůstane významnou pomocí této části Evropy.*

Za této situace se v USA ozývají hlasy některých poradců americké Komise pro veřejnou diplomacii (Public Diplomacy Commission), že rozhlasové stanice Svobodná

Evropa/Radio Svoboda již splnily svou funkci a že je zapotřebí je zrušit, neboť peníze vynakládané na jejich provoz by byly mnohem efektivněji využity zřízením televizního vysílání. V mezidobí by jejich činnost nahradilo vysílání Hlasu Ameriky (VOA). Je třeba si však uvědomit, že budoucí televizní signál nebude zachytitelný stejně snadno jako rozhlasové vysílání. Kromě toho se Svobodná Evropa/Radio Svoboda (RFE/RL) na rozdíl od Hlasu Ameriky specializovaly na jednotlivé země bývalého sovětského bloku, znají mj. i národnostní problematiku a jsou schopny oslovit většinu společnosti (včetně národnostních menšin) a mají zázemí ve významných výzkumných ústavech s bohatou dokumentací, v nichž pracují vysoce kvalifikovaní odborníci na SVE. Jejich práci by VOA nemohl nahradit. Jak napsal začátkem září 1992 deník *The New York Times*: „*Vítězství demokracie ještě není definitivní. Například Vladimír Mečiar, vůdce slovenských separatistů, hrozí, že umlčí vysílání a vydávání všech publikací, které bude považovat za nepřátelské... Politikům, jako je pan Mečiar, vysílání (Svobodné Evropy – pozn. aut.) samozřejmě scházet nebude.*“ Podobný vztah k masmédiím není slovenským specifíkem; je patrný ve většině postkomunistických zemí SVE.

Kdyby existovala reálná možnost lépe koordinovat programy zahraničních rozhlasových (a v budoucnosti i televizních) stanic a soustředit se na nejboleavější problémy postkomunistických zemí, pak by pomoc byla účinnější. Vzhledem k tomu, že možnost takové koordinace je minimální a *problémy zemí SVE jsou do značné míry společné, je účelné uvažovat o společném rozhlasovém a pokud možno i obrazovém vysílání do zemí SVE.*

Je třeba zdůraznit, že „cílovou skupinou“ (*target group*) by měla být veřejnost SVE, nikoliv celá postkomunistická část členů KBSE. Kdyby takové vysílání mělo řešit i problémy, dejme tomu, středoaasijských republik bývalého SSSR, jeho hlavní úkol by se mohl stát nezvládnutelným, neboť tato oblast má naprosto odlišné kulturní a geopolitické vazby k okolí a uvedenou funkci zde již usilovně plní Turecko.

Společné rozhlasové a televizní vysílání do SVE, které by radikálně změnilo celkový obraz systému masmédií v Evropě, by mělo především nabízet:

- *nezávislé a objektivní informace*, což by snížilo účinnost různých opatření autoritářských politiků a jejich stran, sledujících kontrolu toku informací;
- *výchovnou, osvětovou a vzdělávací funkci*, což by přispělo ke zvýšení politické kultury obyvatelstva (veřejnosti) a mohlo by připravovat kvalifikované kádry jak pro veřejný, tak i pro soukromý podnikatelský sektor (*distant education*);
- *nerušenou komunikaci mezi jednotlivými komunitami, regiony a Evropou*, a tím podporovat sociální a kulturní integraci celé oblasti do evropských struktur.

Tento projekt by měl být zaštitěn mezinárodní institucí, požívající vysoké autority v zemích SVE. Jakž první se nabízí KBSE, která sice nemá pro uvedený projekt dostatečné finanční prostředky, může mu však poskytnout svou autoritu.

Nestabilní poměry v dnešní SVE vedou často nejen k výměnám vedoucích pracovníků v EMM, ale i k tendencím odebírat či neprodulžovat licence jednotlivým společnostem. Tyto kroky nelze zatím vyloučit ani směrem k některým zahraničním společnostem, vysílajícím v zemích SVE. Na druhé straně autoritářské režimy, které v této oblasti vznikly, se rády prezentují světové veřejnosti jako demokratické a budou se tedy pravděpodobně zdráhat zaujmout vysloveně nepřátelský postoj vůči KBSE.

Projekt zvláštního rozhlasového a televizního vysílání pro SVE si vyžádá *velké investice*, lze však předpokládat, že řada zainteresovaných institucí bude ochotna prostředky poskytnout. Často i z důvodů, aby nepřišly o mnohem větší investice, jejichž návratnost by byla ohrožena sociálními nepokoji a následným zhroucením celé SVE.

Realizace funkcí „společného vysílání“ by ve svých důsledcích mohla značně přispět ke stabilizaci situace v zemích SVE, a to konkrétně:

- *při předcházení konfliktům* (*conflict prevention*),
- *při budování důvěry mezi stranami potenciálně zataženými do konfliktu* (*confidence building*),

- v případě již vzniklého konfliktu jeho zmírněním (conflict moderation),
- při udržování míru (peace keeping),
- při budování důvěry mezi stranami a při řešení konfliktu (conflict solution process).

Conflict prevention

„Společné vysílání“ by mohlo ještě před vznikem konfliktu v rámci prevence zprostředkovávat nadnárodní, evropský rozměr, kulturní a mravní hodnoty. Tím by postupně rozvíjelo i evropskou identitu – a později snad – i odpovědnost vůči Evropě. Byla by zde možnost pojmenovat problémy, vysvětlovat je a podporovat dialog mezi zainteresovanými stranami.

Vzhledem k tomu, že eventuální konflikty by se stejně řešily na úrovni mezinárodní (OSN, Rada Evropy, ES, NATO, KBSE – Středisko pro předcházení konfliktům, ZEU či jiné mezinárodní fórum), měly by mít uvedené mezinárodní instituce, jakož i USA, také právo podílet se na opatřeních, která by mohla konfliktu zabránit. Argument, že by se jednalo o zasahování do vnitřních záležitostí, je třeba rázně odmítnout.

Navíc, zabránění konfliktu by ušetřilo zbraně a životy mírových sil či pozorovatelů, kteří by dříve či později byli do oblasti vysláni.

Tyto argumenty by mohly pomoci při hledání prostředků na vysílání, které by plnilo funkci udržování míru (*peace keeping*).

Confidence building and conflict solution

To, co bylo řečeno o funkci EMM při prevenci vzniku konfliktů, platí i pro řešení již probíhajících konfliktů, přičemž v místech, kde už občanská válka propukla, pouhé „vysílání pro SVE“ bude asi nedostatečné a proces nastolení míru (*peace making process*) si asi vyžádá zřízení zvláštního místního vysílání (*local broadcasting*), přihlížejícího ke všem zvláštnostem a nacházejícího se zejména v kompetenci vedení mírových sborů. Takové vysílání by mohlo obyvatelstvu vysvětlovat i úlohu mírových sborů a zároveň zajišťovat zpětnou vazbu s okolím.

Conflict moderation

Zvláštní pozornost si zaslouží proces zmírňování konfliktu. Pozorování z Náhorního Karabachu, Podněstří, bývalé Jugoslávie a dalších míst, kde probíhá občanská válka, ukazují, že *válčící strany jsou přesvědčeny, že válka nemá žádná pravidla, jsou přesvědčeny o své beztržnosti, dokud probíhají jednání politiků obou stran.*

Chování zneptáčených stran by mohlo být ovlivněno, kdyby se dozvěděly, že existují mezinárodně platné dohody a konvence o válečných zajatcích, o válečných zločinech, o mučení a o jiném krutém, nelidském či ponižujícím zacházení a celá řada dalších mezinárodních právních norem, na nichž jednání jejich politiků nemohou nic změnit.

Distant education

Ve všech evropských postkomunistických zemích lze sledovat *zvýšený zájem o vysokoškolské a další odborné vzdělání.* Avšak školství ve SVE trpí nedostatkem finančních prostředků. Koneckonců i reprezentanti Světové banky poukázali na VIII. světovém kongresu srovnávací pedagogiky v Praze, že školství prochází celosvětovou krizí a že ekonomické podmínky pro školství jsou i ve vyspělých zemích velice špatné a je velkým problémem, aby školství zvládlo to, co se od něho očekává.

Minulý režim preferoval nejen v bývalém Československu, ale i v dalších zemích SVE školství učňovské a střední odborné. Vysokoškolské vzdělání se stává na Západe

v dobrém slova smyslu masovým. Odborníci OECD ve svém rozboru doporučili bývalému Československu, aby během 10 let zdvojnásobilo počet vysokoškoláků.

Vzhledem k tomu, že *problém školství je vlastní celé SVE*, velkou úlohu by i v této oblasti mohlo sehrát „společné vysílání“ obohacené o zkušenosti nashromážděné v celém světě (viz např. Open university a BBC ve Velké Británii). Jako dobrý příklad mohou sloužit některé pořady RFE (Rozhlasová univerzita, Nebojme se dějin atd.). Řada studentů potřebuje však souvislý studijní program, podle možností ukončený i získáním dokumentů (diplomu), které by je opravňovaly k výkonu té či oné funkce či k získání toho či onoho pracovního povolení. Z tohoto hlediska je zřejmě nejperspektivnější příklad spolupráce Open university a BBC, která umožňuje lidem získat plnohodnotné druhé vysokoškolské vzdělání. Pro řadu posluchačů – vzhledem k jejich věku, rodinnému stavu či místu bydliště – je to jediný možný způsob studia.

Větší pozornost si zaslouží *příprava pracovníků místních samospráv* a samotné budování jejich sítě, jakož i zajišťování zpětné vazby samosprávy na obyvatelstvo. Je třeba si také uvědomit, že v demokratických zemích je místní samospráva, spolková a zájmová činnost nezanedbatelnou školou budoucích politiků celostátního měřítka. I předcházející komunistické režimy využívaly tuto strukturu pro přípravu své „nomenklatury“. Samozřejmě, že za bdělého dozoru „státostran“. V podstatě však tyto režimy nevyužívaly uvedené oblasti k rozvoji občanské společnosti, nýbrž ke kontrole svých poddaných. (Stačí si jen uvědomit, tu skutečnost, že vydávat řidičské průkazy mohly jen autoškoly a ty byly členy SVAZARMU – Svazu pro spolupráci s armádou. Obdobně vypadala situace ve všech zemích Varšavské smlouvy. Jen názvy organizací zněly odlišně: DOSAAF – SSSR, DOSO – Bulharsko atd. Každý, kdo se zapisoval do autoškoly, zapisoval se automaticky i do paravojenské organizace.) To, že samosprávy, spolková a zájmová činnost neplnily svou výchovnou funkci, dnes vidíme na každém kroku.

ES vyčlenila v rámci programu Phare pro pomoc v této oblasti značné prostředky. Lze předpokládat, že vzhledem ke společným problémům, s nimiž se potýkají postkomunistické země, mohla by se část těchto prostředků převést na tyto školící či osvětové programy.

Obdobně vypadá situace s přípravou kvalifikovaných pracovníků v řadách odborového hnutí. I zde je poskytována velká materiální pomoc na jejich přípravu. Také část této pomoci by bylo možné využít centrálně, na vysílání do SVE – pro uvedení do problematiky odborů.

Výchovná a osvětová funkce

Etnické, náboženské a jiné komunity SVE, ale i národohospodářské školy při prvních potížích v hledání konsensu rezignují na dialog a chovají se podle modelu, který snad platil při útěku přes zaminovaná pole ostře střežené hranice: „Pojďme se rozejít a na druhé straně se snad sejdem.“ Je to významný faktor urychlující fragmentaci a destabilizaci jednotlivých regionů.

„Společné vysílání do SVE“ by mohlo následky komunistické propagandy, která hlásala solidaritu pracujících, ale ve skutečnosti vedla lidi k tomu, aby se starali jen sami o sebe, překonat a tím pomáhat řešit řadu složitých sporů probíhajících nyní v zemích SVE. V západní Evropě a v USA existuje mnoho institucí, které se zabývají problematikou řešení problémů vyjednáváním a svými zkušenostmi by mohly poskytnout obrovskou pomoc zemím SVE. (Z USA stačí jmenovat jen namátkou organizace jako Partners for Democratic Change nebo National Institution for Dispute Resolutions – obě se sídlem ve Washingtonu.)

Lze říci, že *výchova k lidským právům (human rights education) a osvěta*, informující diváky a posluchače o základních otázkách ústavního práva, provázanosti jednotlivých kroků ekonomické reformy a cílech jednotlivých politických stran a hnutí, by *značně přispěly ke zvýšení politické kultury v zemích SVE a snad by i odstranily eventuální zdroje nedorozumění, z nichž vznikají základy konfliktů.*

Vysílací jazyk

Jednou z otázek spojených s možným „společným vysíláním“ je jazyk. Za nejschůdnější a nejužitečnější lze považovat *vysílání v angličtině* a v nejsledovanějších časech pak *národní bloky v národních jazycích*. Nižší a střední vrstvy společnosti ve SVE budou však do budoucna pravděpodobně dávat přednost němčině. Angličtina se bude prosazovat ve středních až vyšších vrstvách, kde se k ní (u humanitní inteligence) eventuálně připojí i francouzština. Navržené jazykové schéma tudíž v sobě skrývá nebezpečí, že se výchovné, osvětové a vzdělávací působení „společného vysílání“ bude obracet především na vrstvy, které už mají rozšířený přístup k informacím. Je však možné předpokládat, že vývoj v zemích SVE půjde v oblasti studia cizích jazyků přibližně stejným směrem jako v Nizozemsku. Obyvatelstvo bude postupně zvládat všechny tři výše uvedené jazyky, přičemž angličtina si bude udržovat a upevňovat své dominantní postavení nejen z praktických, ale i emocionálních důvodů (snaha odlišit se od silného německého souseda).

Tato otázka, včetně programové skladby, však bude zřejmě předmětem zkoumání sociologů (a sociolingvistů) a odborníků na marketing.

* * *

V zemích SVE již dnes roztržštěně existují soukromé společnosti, usilující o vysílání, které by splňovalo některé z uvedených funkcí. Řada subjektů vysílání v ČR začíná pro jednotlivé činnosti sdružovat prostředky, což svědčí mj. o možnosti spolupráce v oblasti elektronických masmédií. Bylo by účelné je kontaktovat a zjistit možnosti spolupráce.

Společnosti provozující kabelovou televizi by zřejmě měly být zavázány republikovým zákonem (či místními samosprávami) poskytnout část svých kapacit na přenos signálu „společného“ evropského (či středoevropského) vysílání, které by plnilo úkoly, zmíněné v této úvaze.

Možnosti využití rozvodů telefonní sítě a kabelové televize jsou obrovské a zaslouží si samostatnou studii. Prozatím bych se omezil jen na jednu poznámku: *Případné napojení zemí SVE na evropský informační systém, na počítačovou síť by mohlo vést k tomu, že by se „napojení“ postupně změnilo v „připoutání“, které by nejen působilo proti extrémním separatistickým silám, ale mohlo by vyřešit i otázky záruk bezpečnosti zemí SVE, neboť by se stala neoddělitelnou od bezpečnosti západní Evropy.*

Problematika elektronických masmédií ve střední a východní Evropě je velmi obšrná a – hlavně – důležitá. Vyžaduje si větší diskusi.

Snažil jsem se upozornit na některé akutní problémy v zemích SVE a možnosti jejich řešení prostřednictvím koordinované politiky v oblasti elektronických masmédií („společné vysílání“ do zemí SVE). *Lze konstatovat, že fragmentace probíhající v uvedených zemích má takovou dynamiku, že nebudou-li podniknuta potřebná opatření, nebezpečí z prodlení může vyústit v kolaps SVE.*

¹ V masové kultuře, těsně spjaté s masovou komunikací, a tedy i s masmédií, se obdobně vžil termín dramedy (drama + comedy).

² Kolem sebe již můžeme sledovat dělení na Slováky „opravdové“ a ty špatné, novináře vlastenecké a zaprodance. Podobné škatulkování se rozšířilo ve všech postkomunistických zemích. Jde o projevy zjednodušeného bipolárního vidění světa, typického pro období před rokem 1989. Obavy vzbuzuje skutečnost, že tyto signály přicházejí od vládnoucích garnitur.

³ Zajímavé jsou pokusy některých německých sociálních pracovníků, majících na starosti skinheady. Zjistili, že úzkost z nezaměstnanosti a malý rozhled převážně nedoučených skinů mají za následek to, že neuznávají jiné kultury než tu vlastní. To vše vytváří výbušnou směs, projevující se násilím na cizincích a žadatelích o azyl zvláště. Sociální pracovníci se pustili do práce pod heslem „Změnit konfrontaci v komunikaci“. Zkušenosti jednoho z nich, jenž pro své „svěťence“ uspořádal výlet do Maroka, aby chlapci poznali i jiné kultury, ukazují, že uvedené heslo bylo úspěšné. Nejde však pouze o skinheady. Naprostá většina obyvatel postkomunistických zemí nejen nikdy nebyla za „železnou oponou“, ale vůbec nevytáhla paty z domova, neboť na to neměla peníze a unavena starostmi o chléb svůj vezdejší nefandila ani časopisům typu Lidé a země.